

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВУЗУ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ "ТУРИЗМ"

Проведене дослідження розглядає формування правової культури особи як планомірний, керований, організований, систематичний і цілеспрямований процес дії на особу всієї сукупності форм, засобів і методів, наявних в арсеналі сучасної правової діяльності практики професійної освіти, з метою формування глибоких і стійких правових знань, переконань, потреб, цінностей, звичок активної правомірної поведінки, імунітету до здійснення правопорушень, а також як позитивні зміни в самій особі в результаті даної дії.

Педагогічні дослідження припускають визначення системи початкових параметрів, критеріїв, оцінок. Створення такої системи можливе за умови виявлення суті тих явищ, що вивчаються і, яка відбивається та позначається у відповідному науковому апараті.

Ключовими поняттями для нашого дослідження виступають категорії "культура", "культура особистості", "культура фахівця", "правова культура", "правова культура особи", "правова культура фахівця", "правова культура фахівця з вищою освітою туристського профілю".

Поняття "правова культура" у загальній, родовій категорії – культура. Отже, не можна зрозуміти суть і шляхи формування правової культури, не розглянувши заздалегідь основні характеристики культури загалом.

Навряд чи можна знайти інше поняття, яке мало б стільки відтінків сенсу, як "культура". Багатоплановість тлумачення культури закладено вже в етимології цього слова. "Культура" походить від латинського "culturae" – обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування.

Феномен культури відрізняється надзвичайною складністю, багатоплановістю та протиріччями та являється в соціогуманітарному знанні так званою відкритою категорією, що не володіє єдиним загально визначеним поняттям. Філософи, культурологи, соціологи, етнографи, історики, що займаються його розробкою, виходять з різних світоглядних і методологічних позицій і завдань тих дисциплін, в межах яких проводяться дані дослідження.

Частково культура розглядається як комплекс знань, вірувань, мистецтв, законів, моралі, звичаїв та інших здібностей і звичок, здобутих людиною як членом суспільства (Е. Тейлор); опредмечені сутнісні сили людини (К. Маркс); єдність всіх форм традиційної поведінки (М. Мід); як механізм соціального спадкоємства та узагальнений спосіб життя народу (Б. Малиновський, К. Клакхон); свержорганічний універсум, що охоплює уявлення, цінності, норми, їх взаємодію і взаємини (П. Сорокін); соціальні форми і способи облагороджування біологічних потенцій людини (Х. Ортега-і-Гассет); форми колективної поведінки людини, групи, спільності (К. Юнг); умова і спосіб реалізації верховних цінностей шляхом культивування вищих людських якостей (М. Хайдеггер); сукупність темпів, знакових систем і механізмів їх створення, а також соціально успадкована система заборон і наказів (Ю. Лотман, Б. Успенський); система зберігання і передачі соціального досвіду, основу якого складає досягнутий суспільством рівень розвитку сутнісних сил людини (К. Конев); процес і результат сублимації Ероса (З. Фрейд); сукупність стабільних інтелектуальних елементів, що забезпечують пам'ять миру (А. Міль) і так далі [1: 13-16].

В нашому дослідженні ми не ставимо цілком проаналізувати всі існуючі визначення культури (лише самий їх загальний огляд та оцінка перевищать не один десяток сторінок), однак представлена вибірка достатньо яскраво ілюструє той факт, що даний феномен знаходиться на гранично високому рівні абстракції та охоплює широкий та різноманітний світ явищ. "Культура і властивий їй зміст, – пише відомий сучасний філософ Т. І. Ойзерман, – це культура праці, управління, культура наукового дослідження, освіти, виховання, художня культура, культура поведінки, дозвілля, фізична культура, культура відчуттів, мислення, політична культура" [2: 32]. Цілком правомірно віднести сюди і правову культуру.

Історично склалися різні підходи до вивчення культури – "описові" історичні, "нормативні", "психологічні", "структурні", "генетичні" і т. д. Для подальшого продовження дослідження нам представляється необхідним виділити серед них ті, які мають найбільшу цінність для з'ясування суті правової культури і розробки шляхів її формування. Як зазначають дослідники спрощено всі можливі культурологічні підходи можливо звести до трьох основних груп: антропологічні, соціологічні, філософські.

Перший підхід визначає культуру як сукупність всіх благ, створених людиною, на відміну від створеного природою. У межах соціологічного підходу культура постає сукупністю духовних цінностей і виступає як компонент суспільного життя.

При філософському підході культура – це явище, що виділяється чисто аналітично, не пов'язане з суспільним розвитком [3: 63].

Позитивність підходів виражається в їх широті, оскільки в даному випадку культуру можна розглянути як прояв найрізноманітніших сфер суспільного життя. Проте вони не дозволяють наповнити шукане конкретним змістом. Представляється, що, обмежуючись даними підходами неможливо повноцінно вивчати явище правової культури.

Отже, позначені напрями повинні бути доповнені іншими способами трактування даного явища. На думку ученого-правознавця В. П. Сальникова, найбільш важливими з них є: усвідомлення культури як процесу

творчої діяльності і визнання її як специфічного способу людської діяльності. Обидва цих способи визначають культуру як діяльність, проте прихильники першої концепції представляють це як процес духовного виробництва, функціонування і вдосконалення людини, а прихильники другого напрямку – як універсальну властивість суспільного життя [4: 430-431].

Перший із вказаних напрямків розглядає особовий план аналізу культури, тяжіє до аксіологічного підходу, до сфери ідеології і гуманістики. Прихильники ж другого звертають першорядну увагу на аналіз функціонування і розвитку всього соціального організму.

Проте обидва з представлених напрямів дозволяють говорити про те, що культура – це історично активна творча діяльність людини і її розвиток в результаті цієї діяльності, а прогрес культури співпадає з розвитком особи в будь-якій сфері соціальної життєдіяльності. Дана об'єднана концепція підкреслює визначальну роль особи, що представляється вельми важливим в умовах побудови правової держави і формування цивільного суспільства. Дане розуміння зв'язане і з тенденцією аксіологізації культури, збагачення її ціннісною складовою.

Варто зазначити, що дана концепція має і чітку стиковку з аксіологічним підходом гуманістичної педагогіки, де людина також розглядається як вища цінність суспільства і самоціль суспільного розвитку [5: 113].

Запропонований В. П. Сальниковим підхід має безпосереднє відношення до педагогічних досліджень, присвячених правовій культурі як різновиду культури взагалі і пошукам педагогічних умов її формування в тому числі, буде використано в нашому подальшому дослідженні.

Аналіз літератури свідчить про наявність в культурології двох основних напрямів дослідження: культури суспільства (соціуму) і культури особи. Представники першого напрямку роблять акцент на дослідженні адаптаційної функції культури, що полягає в самозбереженні і розвитку суспільства. Представники іншого напрямку вивчають особові аспекти культури, фіксують увагу на людині як суб'єкті діяльності та спілкування, на його творчій активності і самовдосконаленні, визначають культуру як спосіб саморозвитку особи. Вважається, що дані позиції є безперервно взаємодіючими і взаємодоповнюючими, оскільки культура суспільства складається з культур осіб, що входять до неї, які, в свою чергу, знаходять в культурі суспільства джерело свого розвитку і вдосконалення.

Згідно методологічного розуміння суті людського буття як плотьсько-практичної діяльності, культура є областю соціального життя, предметом, засобом і результатом діяльності особи, а "поле" культури виступає специфічною сферою соціального життя самої людини, в якому вона є істотою, що творить і засвоює цінності (Е. С. Макарян).

Саме факт приналежності до соціокультурного світу відрізняє індивіда – представника людського виду від "особи", що володіє певним рівнем культурного розвитку, тобто що засвоїла знання і навички, уміє їх застосовувати [6: 42]. "Якщо спробувати розмежувати особистісні потенції і умови їх реалізації, то культура постає як середовище життєдіяльності, що визначає міру особового розвитку, що виконує функції системи норм і вимог соціуму до всіх сторін діяльності людини в праці, побуті, міжособистісних відносинах [1: 19].

При цьому особа одночасно виступає, по-перше, об'єктом культурної дії, тобто засвоює культуру в процесі своєї діяльності; по-друге, суб'єктом культурної творчості, оскільки в тій або іншій формі включена в процес створення культури; по-третє, особа є носієм і виразником культурних цінностей [7: 47]. Тобто, культура служить своєрідним критерієм ступеня розвиненості людського в самій людині, грає важливу адаптивну роль відносно людини в соціумі, виражає її позицію у системі норм, духовних і етичних цінностей.

У культурології виділяється окремий напрям, що займається проблематикою функціонування системи "Культура – особа" (психологічна антропологія), предмет вивчення якого – взаємодія культури і особи (людини), особа в культурі і особа, що відтворює культуру [2: 104-105]. Найважливішим для психологічної антропології є питання про те, як індивід засвоює культурні зразки поведінки. За Дж. Хонігманом це відбувається в процесі моделювання, формування стереотипів в ході енкультурації відповідно до деякого типу ідеальної особи, що містить ціннісні орієнтації, властиві кожній культурі [6; 8].

Важливе теоретичне значення в розумінні механізму трансляції потенціалів культури в особову сферу відіграє культурно-історична концепція Л. С. Виготського та філософсько-антропологічна модель І. А. Львіна.

Ядром культурно-історичної концепції Л. С. Виготського є вчення про розвиток особи під впливом культури. "Успішність соціалізації та індивідуалізації особи задається її соціально-культурним контекстом, а як об'єкт оптимізації даних процесів розглядається "зона найближчого розвитку" – соціально-культурне середовище як простір проживання людини" [1: 197]. Людина, взаємодіючи з іншими людьми, оперуючи знаками, мовою як знаряддям культури перетворює "натуральні" психічні функції в утворення вищого рівня розвитку, формує власний "світ культури", який складають значення, цінності і сенси. Народжуючись в системі соціального спілкування, взаємодії, "вищі функції" інтерпретуються в інтрапсихічну площину. У зв'язку з цим надзвичайно актуальною для повноцінного розвитку особи є "зона найближчого розвитку". Крім того, надзвичайно плідними є думки та ідеї, висловлені Л. С. Виготським в різні роки: його ідея про розвиток особи як про культурно-історичний процес, про культурне сходження і розширення особи за допомогою оволодіння собою через знак і "текст" культури, шляхом подолання суперечності між індивідуально-психологічним і культурно-історичним, його розуміння основного завдання формування людини шляхом створення "культурної історії та історичної культури", трактування розвитку як паралельного і взаємодоповнювального процесу культурогенезу (філогенезу) і антропогенезу (онтогенезу) [9: 18].

Ідеї Л. С. Виготського мають величезне значення для нашого дослідження. Вони є обґрунтуванням принципу формування соціально-культурного місця існування людини, що забезпечує постійну наявність "зони найближчого

розвитку" в освітньому середовищі вузу. Концепція Л. С. Виготського служить також точкою відліку в розумінні вузу як форми збереження і трансляції світової і вітчизняної, в тому числі й правової, культури.

Думки про культурний простір як життєво важливу соціокультурну сферу, що формується в університеті, отримали розвиток в роботі С. П. Іконникової. "Культурний простір, – пише автор, – це "Домівка", середовище повсякденного проживання людини. Воно багатовимірне і динамічно пульсує, "дихає" як живий організм. У ній сильні висхідні та низхідні "погоди та енергетичні імпульси". Культурний простір може виконувати як збірну функцію, так і "розсіюючу", зменшуючи ступінь тяжіння між складовими суб'єктами.

Зміст і якість культурного простору неминуче переходить в інше вимірювання – духовний світ особи. Цей пласт культурного простору особливо складний і є ступенем реальної культури людини. Сміслові і символічні складові культурного простору неминуче відіграють роль орієнтиру в ціннісних перевагах, формують відчуття сімейної близькості, спорідненості людей, що її складають, вмотивовують поведінку людей в широкому спектрі – від вірної любові до байдужості, від щирої поваги до наруги, від розчуленості до варварства" [10: 117].

С. П. Іконникова є прихильницею так званого "середовищного" підходу до формування культури. Відповідно до вимог цього підходу на базі навчального закладу необхідно створити місце існування, в якому кожен студент зміг би знайти свою "культурну нішу". Педагогічно грамотне управління таким місцем існування забезпечить формування необхідних особових якостей.

Деякі вчені вважають, що дане середовище має тривірневу природу. Зовнішній, "периферійний" рівень представляє собою педагогічно слабо керовану область, що складається з сукупності культурно-дозвільних заходів і відповідно обладнаних приміщень (спортивних, дискотечних і т. д.). Наступна за цим рівнем "комплексна" складова місця існування включає в себе клубну, секційну і факультативну роботу, кожен елемент котрої піддається вже жорсткішому педагогічному контролю. І, нарешті, третій рівень – "ядерний" шар місця існування – являє собою вивірену, керовану відповідно зі всіма вимогами науки область педагогічної діяльності" [11: 41-42].

Виходячи з цього, ми вважаємо, що під інститутським соціальним середовищем варто розуміти всю сукупність соціальних і духовних факторів і умов, що оточують студента в процесі його навчання. При цьому акцент на оптимізацію професійно-освітнього середовища обумовлений тією обставиною, що дане середовище для молоді людини є основоположним у системі чинників, що визначають його цінності, норми, ідеали і т. д. (разом із сімейно-побутовою та загальноідеологічною атмосферою суспільства). Серед дослідників даної проблеми існує думка про те, що інститутський (університетський) освітній простір може бути позначений терміном "субкультура" (А. С. Запісоцький).

Філософсько-антропологічна модель І. А. Ільїна представляє собою ідентифікаційний механізм, який забезпечує духовне зростання та вдосконалення людини. Тому, хто "бажає творити культуру, йому необхідно, вважав І. А. Ільїн, "відчуття свого вищестояння, свого призначення та відповідальності". То вище, що людина чекає, "є Господь, Його зони і Його божественне випромінювання" [12: 34]. По суті, І. А. Ільїн розкриває унікальне індивідуальне і суспільне значення духовно-етичних ідеалів (або референтів, якщо вони носять персоніфікований характер) [1: 185].

Служіння досконалості, покликання нею – є, як вважає І. А. Ільїн, "безумовний корінь духовної відповідальності", без якої людині "негідно жити на землі і неможливо створювати духовну культуру". Люди, що не пізнали відчуття покликання, не відчувши стремління до досконалості, не здатні творити справжню культуру. У цьому "вирок і їм, і створеній ними лжекультурі".

Дані ідеї вельми актуальні та значущі для теорії і практики педагогіки. Пробудження "духовного інстинкту", на думку І. А. Ільїна, є найважливішим завданням виховання, без якого "освіта є справою помилковою і небезпечною. Вона творить часто людей напівосвічених, недовірливих і зарозумілих, пихатих сперечальників, напористих і безсоромних кар'єристів; вона озброює недуховні сили; вона розв'язує і заохочує в людині "вовка".

Найважливішою умовою ефективності виховного процесу є включення в педагогічний контекст референтів – зразків для наслідування, які задають планку досконалості, допомагають знайти особову гармонію та зрозуміти своє призначення, будять в людині енергію самовдосконалення і стають точкою відліку у визначенні сенсу її життя. Референтний образ "другого" стає умовою виховання особи і реалізації її можливостей, визначення життєвого покликання і вибору "шляху", на якому особа себе "конститує" та "інститує", об'єктивуючись в ідеях, вчинках, відносинах, актах і продуктах творчості.

Орієнтація на персоніфікований образ-ідеал, отождолення з ним є провідною умовою цілісного розвитку особи, бо в цьому випадку прокидається "голос совісті", що закликає до досконалості – совісті як духовно-морального переживання розриву реального та омріяного, як критерію енергії і особового самовдосконалення.

Передумовою та умовою розвитку особи виступає орієнтація на вищі духовні цінності. При цьому мова йде не просто про декламований ідеал, а про те, що носієм духовно-моральної вертикалі має виступати певний референт. При цьому індивідуальний розвиток людини не зводиться до кола "особистої історії", а визначається "великим" колом культурної концентрації історичного досвіду, який може передаватися тільки в досвіді особистого переживання. Надособистісні "референти", "поля сенсу" є свого роду системою координат індивідуального людського буття, етичне сходження до яких задає глибину і межу особового становлення.

Культурно-історична концепція Л. С. Виготського та філософсько-антропологічна модель І. А. Ільїна є основними складовими культурантросоціологічної освітньої парадигми, основними орієнтирами якої служать посилення гуманітарного ядра освіти і піднесення в освітньому процесі ролі виховання, трактування розвитку особи як процесу і результату її взаємодії з соціально-культурним контекстом, еферентація освітнього простору.

Культура є середовищем, що ростить і живить особу. Освіта, будучи частиною культури, з одного боку, харчується нею, живить людину, а з іншого – впливає на це збереження і розвиток через людину. Щоб забезпечити сходження людини до ідеалів культури, освіта повинна бути культуротворчою і антропологічно вивіреною. Це означає, що основними методами його проектування, втілення і розвитку має стати людиноорієнтований культурологічний підхід.

Культурологічний підхід – це погляд на освіту як на форму, спосіб і засіб саморозвитку культури, розвитку сутнісних сил людини. Даний підхід вимагає, щоб в центрі знаходилася людська особа як культурно-історичний суб'єкт. Студенти повинні набувати здібностей з відтворення цінностей життя і культури. Мета освіти – забезпечити повноцінний процес розвитку особи на основі всемірного розкриття цінностей культури і моральності.

Початкове положення культурологічного підходу полягає в тому, що глобальна функція навчання виражається в передачі молодому поколінню змісту соціальної культури для її збереження відтворення і розвитку. В. С. Леднев, підтримуючи ідею побудови концепції змісту освіти на основі культурологічного підходу, зазначає: "Із культури черпається зміст освіти..." [13: 101].

Культуроцентристська концепція освіти, на думку Л. С. Запісоцького:

- розуміння освіти і виховання як найважливіших соціальних інститутів культурної спадкоємності; розширення гуманітарного ядра утворення шляхом органічного включення в освітній процес духовно-етичного потенціалу української культури; піднесення ролі вихователя як механізму формування "культури життєздатності" – психологічної і етичної готовності жити й працювати в швидкоплинному світі, як способу вирощування творчої особи, свідомого суб'єкта соціально-культурних перетворень;

- затвердження в якості світоглядних пріоритетів виховання стратегічного завдання та ідеалу формування різносторонньо розвиненої особи;

- оптимальне поєднання професіоналізму та універсальності; орієнтація на принципи партнерства й соціальної відповідальності, на пріоритет гуманістично і демократично орієнтованих соціальних технологій;

- побудова освітнього і виховного процесів на принципі діалогічності інформаційно-ціннісного поля, взаємопов'язаним цивілізаційно-культурну єдність світу і різноманіття існуючих ідеологій, теорій і поглядів, що визначає викладача як посередника між світовим духовним досвідом і особою студента [1: 206-207].

Особливої актуальності культурологічний підхід набуває в сучасних умовах загальнокультурної кризи України. Щоб зберегти сучасне молоде покоління від подальшого культурного зuboжіння, шлях необхідно прокласти через культурну освіту нашого суспільства, його духовне збагачення, виховання молоді в дусі українських традицій і цінностей. Потрібно зрозуміти перспективи розвитку світової та вітчизняної культури, усвідомити вирішальну роль освіти в глобальних цивілізаційних процесах, зосередити зусилля на продуктивній моделі державної освітньої установи.

Сучасна парадигма освіти повинна відрізнятися від просвітницької домінуванням поняття "культура", де людина розуміється як істота, що становиться і розвивається, а мета школи (у тому числі і вищої) бачиться в вирощуванні людини, здатної до культурного творення [14: 5]. "Характерні для сучасного суспільства масштабність і динамізм соціально-економічних перетворень у всіх сферах життя і діяльності людини, активне освоєння і нарощування культурного потенціалу об'єктивно вимагають перетворення вищої школи на інститут відтворення і створення культури..." – зазначає І. Ф. Ісаєв [15: 3].

Культурологічний підхід, що дозволяє розглядати педагогічні явища, педагогічну діяльність на широкому загальнокультурному фоні соціуму як сукупність культурних компонентів, є важливим методологічним орієнтиром нашого дослідження.

Основною ідеєю у процесі проектування нового змісту освіти призвана бути ідея відродження духовних цінностей, моральності і культури. Система освіти може стати дійсно якісно новою за умови зміни ціннісної парадигми. Провідною системою цінностей повинна стати морально-етична, що проголошує цінність людської особистості, ідеали добра, свободи, справедливості, честі, громадянського обов'язку. Саме тому нашої пильної уваги заслуговують проблеми гуманізації та гуманітаризації системи освіти. Гуманізацію та гуманітаризацію необхідно розглядати з точки зору подолання технократичних тенденцій у самому підході до розуміння цілей, завдань і змісту освіти.

Технократичне мислення – це один із проявів дегуманізації суспільства. Його істотними рисами є перевага засобів над метою, користі над сенсом та загальнолюдськими інтересами, ідеї над реальним буттям, техніки над людиною і її духовними цінностями. Такий тип мислення не розглядається в якості критеріїв категорії моральності, совісті, людської гідності. Будучи духовно беззмістовним, він спустошуючи, діє на культуру та освіту.

Технократичний підхід до змісту освіти характеризується переважанням інформації описового характеру, перебільшенням соціологічного підходу до відбору змісту суспільних дисциплін, відсутністю комплексу навчальних предметів, що розкривають основи людинопізнання.

На протигагу даному підходу гуманітаризація змісту освіти – це насичення духовним, етичним, культурним змістом навчального та позанавчального часу студентів, усіх форм їх діяльності, міжособового спілкування та дозвілля [16: 23].

Мета гуманітарної підготовки полягає в тому, щоб представляти студентам "наукову і загальну культуру..., розвивати комунікативні навички, формувати знання історії і культури різних народів, законів, ідей та систем людської діяльності; сприяти розумінню соціальних, політичних, економічних проблем суспільства; забезпечувати способи самореалізації у художній творчості" [1: 117].

Тенденції гуманізації та гуманітаризації освіти знайшли своє відображення в працях багатьох учених. Дані ідеї присутні навіть в міжнародному праві, що підкреслює їх важливіше значення як компоненту соціально-економічного розвитку і культурного прогресу для людської цивілізації. У Декларації, прийнятій 44-ю сесією Міжнародної конференції з освіти (Женева, 7 жовтня 1994 р.) говориться про те, що "...освіта стає не тільки середовищем передачі молодому поколінню накопичених знань, формування його культурно-етичного і гуманітарного потенціалу, але й найважливішим чинником підготовки до життєдіяльності в нових умовах, до вирішення нестандартних завдань. Воно повинне сприяти розвитку взаєморозуміння, солідарності, терпимості між людьми, між етнічними, соціальними, культурними і релігійними групами, а також між суверенними націями" [17: 45].

На думку низки авторів, культура реалізує свою функцію розвитку особи тільки в тому випадку, коли вона активізує, спонукає її до діяльності. "Категорії "культура" і "діяльність" – історично взаємообумовлені... освоєння особою культури припускає освоєння нею способів практичної діяльності і навпаки... розвиток і вдосконалення людської діяльності сприяє і вдосконаленню культури; в процесі діяльності створюються і закріплюються зразки культури, а людина виступає її суб'єктом. Культура, у свою чергу, як універсальна характеристика діяльності визначає найбільш пріоритетні, необхідні види діяльності і способи її здійснення" [15: 15-16].

Чим різноманітніше і продуктивніше значуща для особи діяльність, тим ефективніше відбувається оволодіння загальнолюдською і професійною культурою. Діяльність особи якраз і є тим механізмом, який дозволяє перетворити сукупність зовнішніх впливів у власне розвиваючі зміни, в новоутворення особи як продукту розвитку. При цьому процес культурного розвитку особи набуває оптимального характеру при одночасній реалізації і так званого особового підходу, при якому студент стає суб'єктом власної діяльності, а його взаємодія з педагогом набуває характеру персоніфікованого діалогу.

Саме застосування особистісно-діяльнісного підходу дозволяє особі виступити в якості самоорганізованого об'єкту, що наділений такими характеристиками, як:

- здатність не тільки привласнювати світ предметів та ідей, але й виконувати їх перетворення, створювати нові; усвідомлення й сприймання завдань, установок діяльності на всіх етапах її здійснення, здатність і прагнення особи в необхідних випадках самостійно їх визначати;

- здібність до етичного вибору в ситуаціях колізій, прагнення визначитися, обґрунтувати вибір всередині власного "Я";

- здібність до рефлексії, потреба в ній як умові усвідомленого регулювання своєї поведінки, діяльності відповідно до бажань і прийнятих цілей, з одного боку, усвідомлення меж власної свободи", з іншого;

- активна позиція особи, прагнення і здатність ініціативно, критично та інноваційно рефлексувати результати діяльності та відносин; спрямованість на саморозвиток;

- здатність самостійно вносити корективи до своєї діяльності, внутрішня незалежність від "зовнішнього світу", незалежність не в сенсі його ігнорування, а в стійкості поглядів, переконань, сенсів їх корекції, зміни; творчий потенціал, унікальність.

Вважається, що пошук шляхів реалізації особово-діяльнісного підходу є одним із основоположних умов успішного формування правової культури студентів.

Розглядаючи процес формування правової культури у вузі, не можна залишити осторонь і питання про психолого-педагогічні особливості студентського віку.

Віковий проміжок 18-23 років є особливим періодом розвитку особи, протягом якого відбувається її становлення, набуття певної системи знань, поглядів на світ, на оточуючу соціальну дійсність, визначення життєвої позиції молоді людини. Переважаючого значення в пізнавальній діяльності починає набувати абстрактне мислення, формується узагальнена картина світу, встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними областями реальності, що вивчається. Як правило, саме в студентському віці досягають свого розквіту не тільки фізичні, але і психічні властивості й вищі психічні функції особи, сприйняття, увага, пам'ять, мислення, мова, емоції й відчуття. Цей факт дозволив Б. Г. Ананьєву зробити висновок про те, що даний період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки, для інтелектуальних пошуків: навчальних, наукових, суспільних, особистих [18: 153-154].

Характерна межа студентського віку – проходження особи через активний процес самовизначення по відношенню до соціальних і культурних цінностей. Самовизначення як корінна потреба особи, що формується, – це потреба з'єднати воедино узагальнені уявлення про світ і про себе самого і на цій основі визначити сенс власного існування [19: 35]. Самовизначення завжди пов'язане з цінностями, з потребою формування смислової системи. Набуття цінностей є отримання особою самої себе. Цінність є однією з основних механізмів взаємодії суспільства особи і культури. Свідомість індивіда асимілює суспільні цінності та будує свою індивідуальну (особову) систему цінностей.

Система ціннісних орієнтацій особи – система уявлень, понять, ідей, система переконань, ідеалів і заборон, що приймаються індивідом для себе в якості його власних внутрішніх орієнтацій. Інтегруючу функцію в системі ціннісних орієнтацій особи виконує феномен "сенсу життя". Формування такої системи – складний і тривалий процес, результатом якого стає світогляд [20: 10-11].

Індивідуальна система цінностей, уявлення про сенс існування – все це є результатом важкого і тривалого процесу ціннісно-смислового самовизначення особи. Для того, щоб цінність придбала спонукальну силу мотиву для подальшої творчої діяльності особи, вона обов'язково повинна бути переведена на такий рівень усвідомлення, коли людина чітко бачить мету, сенс своєї діяльності, знаходить шляхи досягнення намічених результатів, уміє в разі потреби коректувати свої дії.

При цьому сприйняття культурних цінностей, оперування ними цілком залежить від затребуваності цих цінностей особою, усвідомлення нею потреби в них, пробудження в ній бажання володіти ними. Особа лише тією мірою може бути носієм цінностей культури, в якій в ній сформувалися потреби в цінностях, бажання їх досягти. Ці обставини дозволяють стверджувати, що цінності стоять в одному ряді з потребами, тісно пов'язані з ними за походженням і суттю, хоча не первинні і не тотожні їм.

Вважається, що розуміння суті процесу інтеріоризації є важливою передумовою вивчення формування правової культури у вузі.

Отже, вуз служить не тільки для передачі спеціальних знань, скільки для розвитку і відтворення особливого культурного шару, найважливішим елементом якого є сам студент – майбутній фахівець. Фахівця як представника певної культури характеризує не тільки специфічний набір знань і умінь, але і певний світогляд, життєві установки і цінності, особливості професійної поведінки і т. д. Тому основне завдання викладача – не тільки передати студентові знання і професійні уміння, але і в процесі живого людського спілкування залучити його до культури.

На справедливую думку В. Виноградова та А. Синюка, основними структурними елементами культури, необхідними для засвоєння майбутнім фахівцем, виступають:

- культура тіла, або фізична культура;
- душевна культура, що виражається в досвіді психічного існування людини і регулювання емоційної взаємодії з оточенням;
- культура розумної діяльності, що включає логічний, інформаційний, мовний і деякі інші компоненти;
- духовна культура як досвід ціннісно-нормативної діяльності;
- професійна культура як своєрідний інтегральний вираз усіх перерахованих елементів культури в їх соціально-професійному відношенні [11: 40].

Отже, культура фахівця включає не тільки розвинену здібність до вирішення професійних завдань, тобто професійне мислення і свідомість, але і має на увазі високий рівень його загальної культури, що виявляється в повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Запесоцкий А. С. Гуманитарная культура и гуманитарное образование / А. С. Запесоцкий. – СПб : ИГУП, 1996. – 446 с.
2. Ойзерман Т. П. Международный форум философов : мировоззренческий спор / Т. П. Ойзерман // Вопросы философии. – 1984. – № 5. – С. 32–36.
3. Бабаев В. К. Теория государства и права в схемах и определениях / Бабаев В. К., Баранов В. М., Толстик В. А. – М. : Юрист, 1998. – 526 с.
4. Общая теория права и государства / [под ред. В. В. Лазарева]. – М. : Юрист, 1994. – 360 с.
5. Педагогика : [учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений] / [Сластёнин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. Н., Шиянов В. И.]. – М. : Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
6. Орлова Э. А. Введение в социальную культурную антропологию / Э. А. Орлова. – М. : МГТК, 1994. – 134 с.
7. Культурология / [под ред. Н. Г. Багдасарьян]. – М. : Высш. Школа, 1998. – 511 с.
8. Элиасберг Н. Становление общественно-активной личности / Н. Элиасберг // Учитель. – 2000. – № 4. – С. 29–33.
9. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М. : "Лабиринт", 1934. – 180 с.
10. Иконникова С. Н. Культурное пространство и возрождение России / С. Н. Иконникова // День науки в Санкт-Петербургском гуманитарном университете профсоюзов : [материалы конференции]. – СПб : Изд-во СПб гуманитарного университета профсоюзов, 1996. – С. 117–119.
11. Виноградов В. Подготовка специалиста как человека культуры / В. Виноградов, А. Синюк // Высшее образование в России. – 2000. – № 2. – С. 40–42.
12. Ильин И. А. О новом человеке / И. А. Ильин // Слово. – 1993. – №1-4. – С. 24–36.
13. Леднев В. С. Содержание образования : [учеб. пособие] / В. С. Леднев. – М. : Высш. школа, 1989. – 240 с.
14. Валицкая А. П. Культуротворческая школа : концепция и модель образовательного процесса / А. П. Валицкая // Педагогика. – 1998. – № 4. – С. 4–8.
15. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы / И. Ф. Исаев. – Москва-Белгород : Московский пед. гос. ун-т им. В. И. Ленина. Белгородский гос. пед. ун-т им. М. С. Олминского, 1993. – 219 с.
16. Кантор К. Т. Наука, техника, культура / К. Т. Кантор // Проблемы гуманизации и социальной ответственности : [материалы круглого стола] // Вопросы философии. – 1989. – № 1. – С. 3–64.
17. Декларация 44-й сессии Международной конференции по образованию. Женева, 7 октября 1994 г. ED / BIE / CONFINTED 44/5 Prov Rev. // Тедеско Х. К. Современные тенденции образовательных реформ : [материалы первой сессии международной комиссии по образованию для XXI века]. – ЮНЕСКО, 24 марта 1993 г. – С. 43–49.
18. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования : от деятельности к личности : [учебное пособие для слушателей факультетов и университетов повышения квалификации преподавателей вузов и аспирантов] / С. Д. Смирнов. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 271 с.
19. Гинзбург М. Личностное самоопределение как психологическая проблема / М. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1988. – № 1. – С. 32–69.
20. Гуманитаризация содержания образования в профтехучилищах / [сост. М. К. Андреев]. – СПб : НИИ профессионально-технического образования, 1992. – 32 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Zapesotskii A. S. Gumanitarnaia kul'tura i gumanitarnoe obrazovanie [Human Culture and Human Education] / A. S. Zapesotskii. – SPb : IGUP, 1996. – 446 s.
2. Oizerman T. P. Mezhdunarodnyi forum filosofov : mirovozzrencheskii spor [The International Forum of Philosophy Scientists : the World-Outlook Discussion] / T. P. Oizerman // Voprosy filosofii [Philosophy Matters]. – 1984. – № 5. – S. 32–36.
3. Babaev V. K. Teoriia gosudarstva i prava v skhemakh i opredeleniakh [Theory of State and Law in Schemes and Definitions] / [Babaev V. K., Baranov V. M., Tolstik V. A.]. – M. : Yurist, 1998. – 526 s.
4. Obshchaia teoriia prava i gosudarstva [General Theory of Law and State] / [pod red. V. V. Lazareva]. – M. : Yurist, 1994. – 360 s.
5. Pedagogika [Pedagogy] : [uchebnoe posobie dlia studentov pedagogicheskikh uchebnykh zavedenii] / [Slaktionin V. A., Isaev I. F., Mishchenko A. N., Shiiianov V. I.]. – M. : Shkola-Press, 1997. – 512 s.
6. Orlova E. A. Vvedenie v sotsial'nuui kul'turnuii antropologiiu [Introduction in Social Cultural Anthropology] / E. A. Orlova. – M. : MGIK, 1994. – 134 p.
7. Kul'turologiia [Culture Studying] / [pod red. N. G. Bagdasarian]. – M. : Vysshaia shkola, 1998. – 511 s.
8. Eliasberg N. Stanovlenie obshchestvenno-aktivnoi lichnosti [Forming the Social Active Personality] / N. Eliasberg // Uchitel' [Teacher]. – 2000. – № 4. – S. 29–33.
9. Vygotskii L. S. Myshlenie i rech' [Thinking and Speech] / L. S. Vygotskii. – M. : "Labirint", 1934. – 180 p.
10. Ikonnikova S. N. Kul'turnoe prostranstvo i vozrozhdenie Rossii [Cultural Area and Russia's Revival] / S. N. Ikonnikova // Den' nauki v Sankt-Peterburgskom gumanitarnom universitete profsoiuzov [The Day of Science in the St. Petersburg Humanitarian University of Trade Unions : [materialy konferentsii]. – SPb : Izd-vo SPb gumanitarnogo universiteta profsoiuzov, 1996. – S. 117–119.
11. Vinogradov V. Podgotovka spetsialista kak cheloveka kul'tury [The Specialist's Preparation as the Cultural Person] / V. Vinogradov, A. Syniuk // Vysshee obrazovanie v Rossii [Higher Education in Russia]. – 2000. – № 2. – S. 40–42.
12. Il'in I. A. O novom cheloveke [About a New Man] / I. A. Il'in // Slovo [Word]. – 1993. – № 1–4. – S. 24–36.
13. Lednirov V. S. Soderzhanie obrazovaniia [The Content of Education] : [ucheb. posobie] / V. S. Lednirov. – M. : Vyssh. shkola, 1989. – 240 s.
14. Valitskaia A. P. Kul'turotvorcheskaia shkola : kontseptsii i model' obrazovatel'nogo protsessa [Cultural Creative School : the Conception and Model of the Educational Process] / A. P. Valitskaia // Pedagogika [Pedagogy]. – 1998. – № 4. – S. 4–8.
15. Isaev I. F. Teoriia i praktika formirovaniia professional'no-pedagogicheskoi kul'tury prepodavatel'ia vysshei shkoly [Theory and Practice of Forming the Teacher's Professional Pedagogical Culture in the Higher Educational Institution] / I. F. Isaev. – Moskva-Belgorod : Moskovskii ped. gos. un-t V. I. Lenina. Belgorodskii gos. ped. un-t im. M. S. Ol'minskogo, 1993. – 219 s.
16. Kantor K. T. Nauka, tekhnika, kul'tura [Science, Techniques, Culture] / K. T. Kantor // Problemy gumanizatsii i sotsial'noi otvetstvennosti [Problems of Humanitarization and Social Responsibility] : [materialy kruglogo stola] / K. T. Kantor // Voprosy filosofii [Philosophical Matters]. – 1989. – № 1. – S. 3–64.
17. Deklaratsiia 44-i sessii Mezhdunarodnoi konferentsii po obrazovaniiu. (Zheneva, 7 oktiabria 1994 g.) ED / BIE / CONFINTED 44/5 Prov. Rev. [Declaration of 44th Session of the International Conference on Education. (Geneva, 7 October, 1994). ED / BIE / CONFINTED 44/5 Prov. Rev.] // Tedesko Kh. K. Sovremennye tendentsii obrazovatel'nykh reform [Modern Tendencies of Educational Reforms] : [materialy pervoi sessii mezhdunarodnoi komissii po obrazovaniiu dlia XXI veka]. – Yunesko, 24 marta 1993 g. – S. 43–49.
18. Smirnov S. D. Pedagogika i psikhologiiia vysshego obrazovaniia : ot deiatel'nosti k lichnosti [Pedagogy and Psychology of Higher Education : From Activity to Personality] : [uchebnoe posobie dlia slushatelei fakul'tetov i universitetov povysheniia kvalifikatsii prepodavatelei vuzov i aspirantov]. – M. : Aspekt Press, 1995. – 271 s.
19. Ginzburg M. Lichnostnoe samoopredelenie kak psikhologicheskaia problema [Personal Self-Definition as the Psychological Problem] / M. Ginzburg // Voprosy psikhologii [Philosophical Questions]. – 1988. – № 1. – S. 32–69.
20. Gumanitarizatsiia soderzhanii obrazovaniia v proftekhuchlischchakh [Huminitarization of Educational Content in the Vocational Schools] / [sost. M. K. Andreev]. – SPb : NII professional'no-tekhnicheskogo obrazovaniia, 1992. – 32 s.

Матеріал надійшов до редакції 30.08. 2012 р.

Pinchuk E. A. Metodologicheskie osnovy issledovaniia pravovoi kul'tury studentov vuzov po spetsial'nosti "Turizm".

Проведённое исследование рассматривает формирование правовой культуры личности как планомерный, управляемый, организованный, систематический и целеустремленный процесс действия на личность всей совокупности форм, средств и методов, имеющихся в арсенале современной правовой деятельности практики профессионального образования, с целью формирования глубоких и стойких правовых знаний, убеждений, потребностей, ценностей, привычек активного правомерного поведения, иммунитета к осуществлению правонарушений, а также как позитивные изменения в самой личности в результате данного действия.

Pinchuk Ye. A. Methodological Bases of Studying the Students' Legal Culture on the Specialty "Tourism " in the Higher Educational Institution.

The undertaken research considers forming the person's legal culture as the planned, managed, organized systematical and purposeful process of the activity on a person by all combined forms, means and methods that are in the arsenal of the modern legal activity of the professional education practice aimed at forming the serious and stable lawful knowledge, persuasion, needs, values, habits of the active legal behaviour, immunity on making criminal actions and as positive changes for a person in the result of this action.